NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

EENE STEM UIT GENEVE.

J. H. MERLE D'AUBIGNÉ, *La voix de l'Eglise une ſous toutes les formes ſuccessives du Christianisme.* Gen. et Paris, 1834. 51 pag. (Ook te bekomen bij Mesſchert en Höveker à *f* 0,60.)

De welſprekende ſtem van den, ook bij ons als een getuige der zuivere bijbelwaarheid bekenden Schrijver, die der Kerk van Christus door al de verloopene Eeuwen heen voorſtellende, verdient wèl ook in Nederland door velen gehoord te worden. De uitmuntende redenaar doorloopt de vier verſchillende vormen, in welke zich de christelijke kerk ontwikkeld heeft; die van het *christelijk leven;* het beſtemde *leerſtelſel;* de middeneeuwſche *ſcholastiek*, en de gezegende *hervorming.* Hij ſtelt de laatſte voor, als de drie vroegere vormen in zich opnemende, door de ontwaking van geestelijk leven, de beſtemdheid der leer, en de formering van het gezuiverd kerkelijk ſtelſel; hij toont, hoe gedurende al deze Eeuwen die groote waarheden: *het drieëenig bestaan Gods, de algeheele verdorvenheid van den mensch, en de tusſchentreding van den Godmensch als Middelaar* ſtandvastig de belijdenis der Kerk hebben uitgemaakt, en eindigt met eene opwekking, dat geen ongeloof zijne hoorders van die groote verborgenheid: *God geopenbaard in het vleesch*, moge aftrekken. Luid klinke deze ſtem in oor en hart ook van Nederlands jongelingſchap, bijzonder aan onze Hoogeſcholen, en verwekke menigen vrijmoedigen getuige der waarheid tot heil der Kerke, die de Heer gekocht heeft met zijn eigen bloed. *En Gij* (dus eindigen wij met den eerwaardigen Redenaar) *Gij, driewerf heilige God, beſtraal ons door uw licht, waarbij men de waarheid aanschouwt, en open ons zelf de deure dier wetenſchap, wier onmetelijke schatten alle verborgen zijn in Jezus Christus!*

GETUIGENIS DES GELOOFS IN DE RAADSVERGADERING TE BAZEL (1).

»Het is door het beroepen van Hoogleeraren, elders wegens revolutionaire beginſelen en ongodsdienſtigheid afgezet (twee euvelen die ſteeds in naauw verband ſtaan), dat men zich zelven de roede toebereidde, waardoor wij thans zoo pijnlijk gekastijd worden; dat men zich de geesſels vlocht die ons reeds zoo diep verwondden; dat wij ons in dien toeſtand brachten, die ons nu zoo groote verlegenheid verwekt.

Ja, Edelachtbare Heer Burgermeester en Leden van dezen Raad! erkennen wij het onbewimpeld, wij dragen allen meer of minder een deel aan de gemeene ſchuld. Reeds lang had het openlijker in deze zaal behooren te worden verklaard, dat, wanneer men het toenemen van ongodsdienſtigheid en verachting van Gods woord gedoogt of bevordert, men zware ſchulden op het vaderland hoopt, die vroeger of later, maar eenmaal zeker, door geduchte oordeelen moeten gevolgd worden.

Hoe jammerlijk blind is toch eene Regering, die het niet wil bemerken, dat men, ongeloof zaaiende, oproer maait; dat men vergeefs eenen ſtaat hoog optrekt, wanneer men zijne grondzuilen: geloof aan, en eerbied voor het woord Gods, laat ondermijnen, en onder den naam van *Vrijheid van onderwijs*, eene propaganda

(1) Het is ons recht aangenaam, hetgeen wij omtrent de openbare getuigenis der waarheid, ook in openbare landsvergaderingen in N°. 1. van dit Dl. der N. S. zeiden, met een treffend voorbeeld (ofſchoon tot ons leedwezen niet uit ons Vaderland) te kunnen aandringen. Men herinnere zich hierbij hetgeen wij in Dl. I. Nr. 10. bl. 5. van Bazel gezegd hebben. De Redevoering die het belangrijke tijdſchrift waar uit wij dit ſtuk ontleenen, terzelfder plaatſe bevat, welke uitgeſproken werd door den Preſident en Burgermeester der ſtad Bremen op het Raadhuis aldaar, is niet minder treffend, en verdient van velen, ook in ons Vaderland, gelezen te worden. Onze *Stemmen*, die vooral zich met Nederland moeten bezig houden, konden ſlechts één van beiden ter proeve geven.

van ijdele leeringen des menfchelijken vernufts en begrippen van den geest der Eeuw aanvoert, die haren zetel aan onze Hoogefcholen vestigt, van waar zij hopen kan troonen te beheerfchen en kerken te regeren.

Het is derhalve hoog tijd, dat men het niet flechts vrij bedenke, maar ook vrij uit zegge en luide doe hooren, dat er op onze Hoogefcholen eene ontzettende fchuld weegt, welker ontdekking en ftraf wellicht voor onzen tijd, of de nabij zijnde toekomst, wordt bewaard. Het kan niet luide genoeg worden gezegd, dat alle befchaving wanbefchaving is, wanneer zij voor onze toekomftige Volksleeraars en Staatsdienaars *het licht der wereld*, het woord Gods onthoudt, ontgoddelijkt, verdonkert of verdraait, en onze jongelingen in plaats van den vasten rotsfteen der eeuwige waarheid, den zandgrond eener vergankelijke wereldwijsheid geeft. Wanneer onze Regenten in dezen rusteloozen tijd zulke vrijmoedige ftemmen van christelijke overtuiging en ondervinding niet willen hooren, zoo zullen zij moeten gevoelen, met naberouw gevoelen, hetgeen zij niet wilden hooren.

Vergeefs beftrijdt men den geest des oproers en der omwenteling met de wapenen die de geest der eeuw aanbiedt en met vleefchelijke middelen. Er is flechts één geest die hooger is dan de geest der Eeuw, en zulke booze geesten niet flechts wederftaat, maar ook overwint: het is de geest des christelijken geloofs en der christelijke liefde; de Geest van Jezus Christus die de wereld verwint. Of deze goddelijke alles overmogende Geest op de meeste onzer hoogere en lagere fcholen wordt ingeroepen, of hij niet veelmeer wordt tegengewerkt, uitgefloten, verbannen, dat is voor degenen die zien, lezen en denken kunnen, helaas! niet twijfelachtig. De gefchiedenis onzer dagen beantwoordt het luid en duidelijk genoeg."

(Uit de *Neueste Nachrichten aus dem Reiche Gottes* voor 1834. bl. 326.)

ANTOINETTE BOURIGNON.

Onderzoekt de geesten of ze uit God zijn.
JOANNES.

De gefchiedenis der eigenlijk gezegde *Mystieken* is even als die van alle overige afdwalingen der menfchen voor den naauwlettenden opmerker belangrijk en leerzaam. Wanneer men hen uit het bloot menfchelijke en wereldfche oogpunt befchouwt, ziet men flechts overdrijving, en zucht tot affcheiding van de wereld en vereeniging met God in hen, en verwart hen niet zelden met ware godvruchtigen, in wier hart liefde tot God in Christus en kennis aan den eenigen weg der zaligheid woont. Wanneer men hen daarentegen in het licht van Gods Woord beoordeelt, vindt men doorgaans geheel iets anders in hun binnenfte, namelijk gebrek aan geloof op Gods getuigenis en het Woord zijner waarheid, waardoor dan hun Godsdienst, hoe gevoelig en welgemeend ook, eigenwillig wordt; vooral vindt men in hen de onwederftaanbare zucht tot *zelfverzoening;* en van daar zoo vele zelfkastijdingen, onthoudingen, zelfmartelingen en waanverdienften als vooral de Mystieken der Roomfche kerk ons het voorbeeld van aanbieden. Wat zijn deze toch anders dan verloocheningen van het geloof in den eenigen Middelaar *die door ééne offerande in eeuwigheid volmaakt heeft degene die geheiligd worden?*

Een kennelijk voorbeeld van het gezegde, is de vermaarde *Antoinette Bourignon*, geboren te Rijsfel in 1616 en na veel omzwervens en velerlei vervolgingen, om hare vreemde gevoelens ondergaan, in 1680 in Duitschland overleden. Van hare vroege jeugd af legde deze merkwaardige vrouw een diep fchuldgevoel en eene levendige gezindheid voor hemelfche dingen aan den dag. Als klein kind reeds vroeg zij dikwijls, waar toch het land der Christenen was, zich niet kunnende voorftellen in het midden van Christenen te leven. Treffend gevoelde zij toen alreeds hoe weinig bloote naam-Christenen verdienen naar den gezegenden Heiland genoemd te worden. Van daar dat zij om de aardfche zorgen te vermijden ftandvastig het huwelijk fchuwde. Van daar ook dat zij om zich het eeuwig leven *waardig* te maken 4 jaar lang in een liefdegefticht harer vaderftad met veel getrouwheid en liefde de behoeftige kinderen die zich in hetzelve bevonden bezorgde en verpleegde, en veel, onbegrijpelijk veel opofferingen voor hare innige overtuiging zich getroostte. Op een harer reistochten kwam zij (in 1667) te Amfterdam, en maakte daar de kennis van vele merkwaardige perfonen, die hare vermaardheid, door verfcheiden fchriften verworven, tot haar had getrokken. Daaronder fchijnt ook de beroemde Natuurkenner *Swammerdam* te zijn geweest, wiens hart mede behoefte aan meerdan aarfche genietingen gevoelde, en die zich deswege zoo naauw aan haar verbond, dat hij haar fchier in alles raad, en dikwijls verlof vroeg; onder anderen ook tot het uitgeven van zijn niet onbelangrijk werkje: *afbeelding van 's menfchen leven vertoond in het haft of oeveraas*, hetgeen hij, in hare gevoelens vervallen, vreesde nog te veel fchijn van wereldfche wetenfchap te zullen dragen. Eenige brieven tusfchen *Swammerdam* en *Bourignon* gewisfeld, die in dit werkje voorkomen, leggen een duidelijk getuigenis van beider onzuiver mystieke, en toch niet goddelooze, maar fchijnbaar zeer vrome en heilige gevoelens af.

Bourignon, in de Roomfche Kerk opgevoed, kende de rechtvaardigheid des geloofs niet, en daarom beftond haar ftreven enkel in eene eigengerechtige affcheiding van de wereld en de zinnelijke lusten. Met fterkfprekende kleuren wordt in haar brieven wel 's menfchen diepe ellende gefchilderd, doch de weg tot herftel wordt niet aangewezen in het geloove in Hem die voor den fchuldigen zondaar voldeed, maar in het *navolgen* der zelfverloochening en des lijdens van Christus. Is dit b. v. niet duidelijk zichtbaar in de volgende woorden eens briefs van *Bourignon* aan *Swammerdam* (bl. 370, 372): »Ik geloof dat gij naar dat geluk (om vrij van de zonde te leven) ftreeft, maar dat gij het nog niet zijt deelachtig geworden, wijl gij mij verzoekt u de naauwkeurigfte navolging van Christus die ik kan, te fchetfen.—

»Christus heeft mij klaarlijk doen zien den ellendigen ftaat waarin zich de mensch door de zonde geftort heeft,

met de verzekering dat hij nimmer kan worden behouden, wanneer hij die verdorvenheid zijner natuur niet verloochent; dat degeen die haar volgt, in gedurige zonden leeft, en dat hij zelfs deze verdorvene natuur flechts te volgen heeft, om in de hel te komen; zoodat het noodzakelijk is zich zelven te verloochenen om zalig te worden. En om deze verloochening beter in beoefening te brengen heeft Christus ons fterfelijk vleesch aangenomen, om ons een voorbeeld te geven, en te toonen hoe men in alle dingen aan zich zelven verloochend moet zijn."

Ziedaar een genoegzaam bewijs van hare dwaling. Zelfverloochening in de plaats van het geloof in Hem, die *eene verzoening is voor onze zonden*; de Middelaar als *voorbeeld* van de kruifiging des vleefches, in plaats van als fchuld- en zondedragend zoenoffer; en navolging van Christus, in de plaats van de inlijving in hem door den *Geest der aanneming tot kinderen.*

Voorts leerde *Bourignon* met alle bedorven Mystieken, dat zelfhaat en fchepfelhaat het natuurlijk uitvloeifel zijn van de liefde Gods; terwijl integendeel het Woord leert, dat de liefde des naasten, liefde tot de broederen, (*gelijk* aan de zelfliefde, Matth. XXII. v. 39) en liefde tot allen die de HEERE met ons verbonden heeft, de *vervulling der Wet* is (1); — en ons alleen gebiedt, Vader, Moeder, enzv. te haten, wanneer de liefde tot hen tegen de liefde Gods zoude ftrijden (Luc. XIV. v. 26). De Roomfche mystieke daarentegen leerde, niet dat wij alles wat ons dierbaar is *in God* en naar zijn gebod moeten liefhebben; maar dat wij alles behalven God moeten haten. Ook hier is het, affcheiding van God en zijne fchepping, in plaats van tegenftelling van God en de zonde. Eene manicheïfche dwaling, waardoor men het fchepfel en de ftof als het wezen van het kwaad befchouwt, ligt ten gronde van al deze misbegrippen.

Eindelijk vloeide uit de miskenning der liefde *als vrucht des geloofs* door *Bourignon*, voort, dat zij zich de getrouwheid aan het aardsch bedrijf, hetwelk God in den weg zijner voorzienigheid ook zijnen kinderen heeft opgelegd, niet als een bedrijf dat in den geloove kan worden verricht, en alzoo tot Gods eer en verheerlijking ftrekt, kon denken. Door dit gevoelen had deze vrouw dan ook hare volgers, *Swammerdam*, en zelfs den vromen *Luyken*, die mede eenen tijd lang aan hare onderrichtingen gehoor gaf (2), weten te bewegen, den een' om zijne natuurftudie, den ander om zijne graveerftift te laten varen. Van *Swammerdam* vindt men dit breeder ontwikkeld in zijn *Vertoog over de redenen, waarom dat men alles om de liefde Gods te verkrijgen, moet verlaten, dat geen beroep noch oefening mag beletten of verhinderen, voorgefteld in een' brief aan een vertrouwd Vriend* (Amft. 1675); waarin hij zoo ver gaat, van te beweeren, dat Adam, niet als ftraf op de overtreding van Gods gebod, maar in vrijwillige ballingfchap, het Paradijs heeft verlaten, om alzoo door zelfverloochening en verlating van al hetgeen hij bezat, de

(1) Rom. XIII. v. 8, 10.

(2) Men vindt hiervan eenige blijken in zijnen dichtbundel *Jezus en de ziel*, vooral in het laatfte vertoog *van 't eeuwige Vaderland en deszelfs vreugde*, hetwelk vrij wat verwarring en duisterheid bevat.

liefde Gods te winnen. »Adam onze eerste Vader" (zegt hij) »heeft op dit geloof het Paradijs en zijne wellusten verlaten, om met de enkele noodzakelijkheden te vreden te zijn. En hoewel de figuur en de fchorfe der Schrift fchijnt te zeggen dat Adam tot ftraffe zijner zonden uit het Paradijs verzonden is, zoo was het in *esfentie* of wezen, het eenige genademiddel tot zijne zaligheid. Want hij nam door het voorbeeld en de borgtocht van den Zone Gods zijne verfmaadheid en navolging op zijne fchouderen, om aldus door eene geweldige boete van armoed en lijden weêr te keeren tot de liefde Gods die hij had verloochend, doordien hij zijne genegenheden aan de fchepfelen en de wetenfchappen was komen te hechten, waardoor het gebod Gods van hem was gebroken, en hij van zijne liefde gevallen, alzoo hij niet hadde gedaan wat hem bevolen was. — En ftraks: »Dat God van Adam wilde dat heeft hij van zijne nakomelingen gewild; dat wil Hij onder de wet, en dat wil Hij door de genade, tot bevestiging van de wet, zoo uiterlijk gegeven als inwendig in het harte gefchreven. Want God is onveranderlijk." —

Geheel anders is de leer van den Apostel. Wat verftaat deze door *het dooden van de leden die op aarde zijn? Het vlieden van hoererij, onreinigheid, fchandelijke bewegingen, kwade begeerlijkheid en de gierigheid welke is afgoderij* (1). Maar de dingen die de Roomfche Kerk (en hier ook de Roomfche mystieke *Bourignon*) verordent, noemt hij *dingen, ingevoerd naar de geboden en leeringen der menfchen, dewelke wel hebben eene fchijnreden van wijsheid en eigenwillige Godsdienst, en nederigheid, en in het lichaam niet te fparen, doch zijn niet in eenige waarde, maar tot verzadinge des vleefches* (2).

Bourignon werd in verfchillende gefchriften fterk aangegrepen door de Labadisten. Eerst was zij door dezen aangezocht tot de vereeniging van beiderlei aanhang; doch daartoe was geene mogelijkheid bevonden. Deze bijzonderheid heeft zulke Schrijvers, die zoowel de laatften als de eerfte met den algemeenen naam van *Mystieken* beftempelen, en dus tot ééne klasfe brengen, niet weinig bevreemd. Er is echter, wanneer men beide wel befchouwt, niets verwonderends in. De *Labadisten* waren geene mystieken gelijk Mevrouw *Guyon*, *Poiret*, *Bourignon*, en anderen van dien ftempel. *De Labadie* was uit de Roomfche kerk formeel tot de hervormde overgegaan, en zijne geheele fchool was ftellig anticatholiek. Zij helde meer over tot den *feparatistifchen* geest, dan tot dien der Roomfche mystieken; dat is, zij was gezind om zich af te fcheuren van de beftaande, offchoon dan ook al rechtzinnige kerkgemeenfchap, ten einde een genootfchap van enkel wedergeborene te formeeren, en in ftand te houden door eene allerftrengfte kerkelijke tucht. De Labadisten hadden dus veel van de hedendaagfche *Mômiers* in Zwitferland; even als deze, waren zij rechtzinnig in de gereformeerde leer, en dus fterk tegen het Catholicismus gekant, waartegen zij zelfs in hunne denkbeelden aangaande de noodzakelijke

(1) Col. III. v. 5.

(2) Col. II. v. 23.

inrichting der uiterlijke kerk, vlak overftonden (1). Bourignon daarentegen met hare geloofsverwanten was vrij onverfchillig omtrent de leer, waartoe hare terugzetting van de beduidenis des *geloofs* in de godsdienst, veel mag bijgedragen hebben.

Aan dit verfchil is het toe te fchrijven, dat *Bourignon* niet befluiten kon, offchoon zij, overal verdreven, nu hier dan ginds moest rondzwerven, om zich in het Holfteinfche aan de Labadisten aan te fluiten. Zij werd ook van daar, vooral door den invloed der Lutherfche predikanten, wegens het veelvuldig drukken en verfpreiden harer werken verbannen, en overleed te Frankfort op reize den 30sten October 1680.

Het is niet gemakkelijk om uit de wijd uiteenloopende berichten die gelijktijdige Schrijvers ons gewoonlijk van *Theofophen* en *Mystieken* geven, de waarheid op te maken. Deze menfchen, die niet zelden in groote en gevaarlijke dwalingen of buitenfporigheden vervielen, kwamen doorgaans tot dezelve, doordien het bloot uiterlijke en levenlooze Christendom, van hetwelk zij omgeven waren, aan hunne behoeften niet voldeed; en zij worden dus van hunne tijdgenooten doorgaans boven mate gemiächt. Alleen wanneer men, wel gefundeerd in de leer der waarheid, hunne eigen gefchriften in het licht dier waarheid oplettend leest, is het mogelijk hen billijk te beoordeelen. In dien geest befchouwd is *Antoinette Bourignon* geenszins onbelangrijk, overmits zij op verfcheiden vermaarde Nederlanders van dien tijd eenen veelvermogenden invloed uitgeoefend heeft.

DE UITGANGEN DES JAARS.

Plechtig en ontzachelijk zijn voor den Christen de uitgangen des jaars, de aanbrekingen van het nieuwe. O! dat zij door niemand, die dezen naam draagt, anders dan als zoodanig, anders dan op gebogene knieën en met naar Boven gerichte harten betracht werden! Roept niet ieder dag, ieder ure, hoe veel te luider ieder op nieuw vervulde jaarkring ons toe: *het einde is nabij?* en wel, zoo wij door de genade geloofd hebben, met deze verzekering: dat de *zaligheid ons nu* zoo veel *nader bij is!* maar aan al wie nog tot hier toe geene keus deed voor zijne ziele, voor de eeuwigheid, met deze vermaning: *Heden, zoo gij zijne stemme hoort, verhardt uwe herten niet.* Niemand bedriege zich zelven: in Christus alleen is rust, is hoop, is heil, iets wezenlijk, iets blijvend, iets waarachtig.

Maar mag en moet een iegelijks eerfte en dringendfte zorg de behoudenis zijner onfterflijke ziel door dien eenigen van God verordenden Weg zijn, het is er verre van daan, dat deze zorg-alleen *onze hemelsche roeping* uitmake. Niets vreemder van de dienst onzes Gods in geest en waarheid dan een alles bloot tot zich zelven betrekkende belangftelling. Wie door den Geest des Zoons God als Vader mag aanroepen (2), heeft onmiddelijk daarop, niets meer ter harte dan het: *Uw name worde geheiligd, Uw koninkrijk kome* (1)! In den zin dezer laatfte bede is hij, in waardiger en verhevener zin dan de uitvinders van dat woord naar de wijsheid der eeuw bedoelen konden, *een wereldburger.* Wel gaat de wereld voorbij met alle hare begeerlijkheid; maar diezelfde wereld in vernieuwde en verheerlijkte gedaante is als eene erfenisfe toegezegd aan alle *die in de voetstappen van den geloovigen Abraham wandelen* (2), aan Abrahams waarachtig Zaad, dat is aan Koning Jefus, en Zijne kerk (3). Eens *worden de koninkrijken der wereld onzes* HEEREN *en Zijnes Christi.* En, *wij verwachten na Zijne beloften nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde, waarop gerechtigheid woont.* Dit is het, wat van den beginne af aan de belofte van eenen Verlosfer beide voor Israël en voor de volken verbonden werd, en aangekondigd in zich fteeds klaar en klaarder ontrollende prophecy. Dit is het wat met bazuingefchal uitgeroepen werd onder de fchaduwbedeeling des Ouden Verbonds, bij ieder plechtig jubeljaar: het aangename jaar des Heeren, de openbaring van Zijn koninkrijk en heerlijkheid, die van *de kinderen Gods, op welke heel de schepping zuchtende wacht.* Een nieuw hart, een nieuw verbond, een nieuw fchepfel, eene nieuwe fchepping; ziedaar de kern der ware en onvervalschte Christusleer. *Ziet ik make alle dingen nieuw*, zegt Hij, die van alle deze beloften en verwachtingen het levendig makende middelpunt is, de Christus, de Heere. Daarom wordt op Zijne wederkomst de geloovige gewezen telken dage, (ook bij de viering des Heiligen Avondmaals, 1 Cor. XI. v. 26;) en werd de Kerk reeds voor achttien eeuwen op die volheerlijke wederverfchijning gewezen, als *nabij.* Hoe veel te meer is zij dat dan in onze dagen, waarin zelfs de bloote wereldbefchouwer verfchijnfelen en kenteekenen waarnemen kan, die eene *crifis* als op handen zijnde aankondigen, in welke te zamen de godsdienftige, de ftaatkundige, de kerkelijke, zelfs de phyfieke wereld begrepen ftaat te worden. Deze verfchijnfelen worden ons in de Schrift als *teekenen der tijden* ter opmerking en ter harte neming op het ernftigfte bevolen, en in verband gebracht met de toekomst van dien *Koning der eere*, Jefus Christus, op de wolken des hemels. Met en in deze komst is er ook voor de wereld, *als een leven uit den dood* op handen, doch niet dan na fchuddingen en fchokken, oordeelen en gerichten, welker ontzachelijkheid de Heere zelve aan zijne Discipelen uitvoerig voorftelde, toen Hij nog bij hun was in het vleesch; en zedert veel uitvoeriger door het Woord der Openbaring en der Prophecy. Wat dan ook in perfoonlijke, nationale, kerk- en wereldlijke betrekking ons moge te gemoet fnellen, over de wereld, in Europa, in ons Nederland; de vervulling van alles, de toevlucht voor alles, de oplosfing van alles is in dat éóne flotwoord begrepen: *Ziet, ik kome haastelijk.* Die dit zegt, is *de Alpha en de Omega; het Begin en het Einde, de Eerfte en de Laatfte.*

(1) Men mag hierbij echter ter gunfte der laatften, waaronder inderdaad veel godzaligheid wordt gevonden, niet voorbijzien, hoe veel dieper de nationale kerk in Zwitferland vóór 10 jaren gezonken was, dan onze Nederlandfche in de Stadhouderlooze tijden van 1651 tot 1672.

(2) Gal. IV. v. 6.

(1) Matth. VI. v. 9, 10. (2 Rom. IV. v. 12, 13. (3) Gal. III. v. 16, 29.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.